

Prilog istraživanju ranog kršćanskog gnosticizma

KNJIŽNICA NAG HAMMADI,
Evangelje po Tomi. Ostala gnostička evangelja i spisi pronadeni kod Nag Hammadija, Prvo hrvatsko izdanje, Biblioteka Svjetlost, Zagreb ISBN 953-98034-9-7 (bez naznake godine izdanja).

Najteže i do danas još dovoljno neistraženo i nerazjašnjeno, smatram, razdoblje kršćanskog gnosticizma koji je cvjetao u 2. i 3. st. po. Kr. a trajalo kroza žestoke rasprave sve do 6. st. Utjecaji gnosticizma nisu nikad potpuno iskorijenjeni a imaju svoje tragove i danas, napose u nekim istočnim religijama. Gnosticizam je izvorno nastao izvan kršćanstva ali je snažno utjecao i našao svoje tlo i u mnogim kršćanskim pokretima prvih stoljeća (u raspravama crkvenih otaca označavani kao *heretički*) u razvoju kršćanske teologije o otkupljenju, uskrsnuću i zagrobnom životu. O tim teološkim raspravama svjedoče mnogi spisi nastali u Siriji, Palestini i Egiptu gdje se širilo kršćanstvo prvih stoljeća. I u Novom Zavjetu mnogi izričaji, a posebno Pavlovih poslanica imaju protugnostički karakter. U ranom kršćanstvu gnostički filozofi pokušavali su uz pomoć 'gnoze' (spoznaja, znanje) protumačiti Isusovo božanstvo i njegova čudesna djelovanja, otkupljenje i samu bit spasenja. Poznati su u crkvenoj povijesti neki gnostički promicatelji kao npr. Simon Mag, Valentin, Marcion, Mani itd. Crkveni oci kao što su Papija, Euzebij Cezarejski, Origen, sv. Irenej, sv. Ivan Krizostom i dr. bore se protiv gnosticizma i u svojim raspravama spominju neke njihove spise. Origen (*Hom. I. in Lc. I*) spominje Tomino i Matijino evangelje, Irenej (*Adv. haeres. XXXI, I*) Judino evangelje itd.

Da je na početku kršćanstva kolalo više evangelja, svjedoči i sv. Luka, koji napominje "već mnogi poduzeše sastaviti izvješće o događajima koji se ispuniše među nama... i pošto sam sve, od početka, pomno ispitao naumih i ja tebi, vrli Teofile, sve po redu napisati..." (Lk 1,1).

O postojanju gnostičkih, i za razumijevanje kršćanskih istina toga doba, od neizmjerne važnosti izašli su na vidjelo koncem 19. i početkom 20. st. otkriveni spisi iz srednjeg Egipta u Nag Hammadiju, u blizini samostana sv. Pahomija iz 4. st. u Kenoboskionu. Spisi su ispisani na koptskom jeziku ali su prijevođeni s izvornog grčkog. Već u iskapanjima na ruševinama u Bahnezu uza stari Oxyrhink između 1897.-1905. (engleski stručnjaci B. P. Grenfell i A. S. Hunt; Koptski muzej u Kairu - registrirani kao PO I, 654 i 655) pronašli su papiruse ispisane grčkim tekstom koji je u jednom dijelu istovjetan u kasnijem koptskom tekstu *Tomina evangelja*. Analizirajući i uspoređujući te tekstove došlo se do spoznaje da je autor *Tomina evangelja* rabio izvor koji je bio naširoko poznat već koncem 1. st.

God. 1945. koptski egipatski seljaci kraj ruševina samostana u Nag Hammadiju kopajući zemlju našli su veću glinenu posudu u kojoj je bilo 13 svezaka (kodeksa) rukopisa čvrsto uvezanih u kožu na papirusu. Svesci su dospjeli u Koptski muzej u Kairu. Tu su kodeksi numerirani brojem knjige a spisi prema naslovu teksta u kodeksu. Kasnija istraživanja spisa urodila su i stručnijim i detaljnijim numeriranjem pa se u komentarima spisa ponekad nailazi i na manje razlike u navođenju spisa. Tek 1956. god. uspjeli su Francuz Henri Puech, biblicist i orijentalist na Pariškom sveučilištu i Holandez Gilles Quispel, sveučilišni profesor u Utrechtu, spise fotokopirati i kopije prenijeti u Pariz.

Spise su proučili lingvisti i orijentalisti A. Guillaumont, W. Till i Jassach Abd Al Mesih. Ustanovili su da su papirusi ispisani starim koptskim pismom i jezikom kojim su govorili Egipćani u prvim stoljećima kršćanske ere. Spisi su objavljeni na engleskom prijevodu tek 1960. god. U 13 kodeksa nalazi se 48 spisa (jedni navode 49, drugi opet 50, a neki 56, zavisno od zasebnih cjelina kako ih stručnjaci ocjenjuju). Među tim spisima posebnu pažnju stručnjaka izazvalo je *Tomino evanđelje* koje sadrži 114 Isusovih izreka (G. Pampaloni navodi 121, J. Doresse 116, Puech 114 koja se najčešće navodi). Objavljeni spisi nazvani su u stručnoj javnosti *Spisi knjižnice Nag Hammadi*.

U prvom hrvatskom izdanju tih spisa, koje ovdje prikazujemo, nakladnik TELEdisk d.o.o. CIPETIĆ d.o.o., Biblioteka Svjetlost iz Zagreba, izabrao je 14 spisa iz cijele zbirke knjižnice Nag Hammadi. Tu su spisi: Tajna knjiga Jakovljeva, evanđelje istine, rasprava o uskrsnuću, evanđelje po Tomi, evanđelje po Filipu, o podrijetlu svijeta, (prvo) otkrivenje po Jakovu, (drugo) otkrivanje po Jakovu, grom: savršeni um, druga rasprava velikoga Seta, otkrivenje po Petru, Petrova poslanica Filipu, Alogen, evanđelje po Mariji.

Tekstovi na hrvatskom jeziku prijevođi su s engleskog The Nag Hammadi Library in English (bez navedene godine izdanja). Po prvi put možemo, dakle, i na hrvatskom čitati dobar dio apokrifne gnostičke grade iz prvih kršćanskih rasprava u 2. i 3. st. Dobro je da je u knjizi donesen opširni prikaz Jemesa M. Robinsona o važnosti tekstova iz Nag Hammadija koji su plod gnostičkog razmišljanja i gnostičkih pokreta prisutnih već u židovstvu, proširenih u helenizmu i ukorijenjenih u ranom kršćanstvu. Koliko su žestoke

rasprave bile među koptskim kršćanima vidi se iz spisa koje su vjerojatno monasi samostana sv. Pahomija u Kenoboskionu, u progonstvima, zakopali u zemlju da ih sačuvaju za buduća potomstva. Uvodnik je vrlo dobro prikazao gnostičke pokrete i sačuvane rukopise koje detaljnije prikazuje (str. 18-30.). Opisani su i detalji pronalaska i objavljivanja spisa (str. 30-34). Značajno je i pohvale vrijedno da je popratnim uvodom i komentarom predstavljen svaki rukopis. Za rukopise iz Nag Hammadija znalo se podugo. Svrstani su prema stručnim ocjenama u gnostičku literaturu. Posebnu pažnju privuklo je od prvih vremena spominjano (Origen, sv. Irenej) a sada otkriveno *Tomino evanđelje*. Stoga želimo i ovdje reći nekoliko riječi više o značenju toga spisa dok drugi kao apokrifna grada pomažu utvrđivanju shvaćanja i utvrđivanju istina vjere u 2. i 3. st. Zbog toga su svi ti spisi vrijedni za studij teologije kao i gnostičkih filozofskih nazora i pogleda na svijet, otkupljenje i spasenje.

Tomino evanđelje iz Nag Hammadija jest zbirka Isusovih izreka. Naš se nakladnik opredijelio za raspoređeni tekst u 114 izreka kako ga je predstavio orijentalist H. C. Puech. Dobro je uvodno predstavljanje ovog dokumenta. I prema drugim komentarima, starijim i novijim, širom svijeta autori se uglavnom slažu da je autor *Tomina evanđelja* u mnogim izrekama sličan pa čak i istovjetan u navođenju Isusovih izreka koje nalazimo u kanonskim sinoptičkim evanđeljima Mateja, Marka i Luke, a ima nekih sličnosti i s Ivanovim evanđeljem. U stručnim usporednim analizama Tomina i kanonskih evanđelja dolazi se do zaključka da je autor morao imati zajednički izvor (Quelle - Q) kojega su rabili i evanđelisti kanonskih evanđelja, dakle već koncem 1. st. Autor se imenuje kao "Juda Toma Blizanac" (r. 1) što je pseudonim iz

gnostičkih vremena. Najviše je reminiscencija na kanonska evanđelja koja autor prilagođuje gnostičkom učenju. Zato je to evanđelje i ocijenjeno kao heretičko. No, imajući isti izvor (Q) kojim se služio kao i autori kanonskih evanđelja, čini se da su u *Tominu evanđelju* sačuvane neke Isusove izreke (*logia*) kojih nema u kanonskim evanđeljima a vjerojatno bi mogle biti autentične, smatraju mnogi. U cjelini *Tomino evanđelje* iznosi gnostičko učenje o spoznanju istine i vrijednosti života, i konačnom spasenju (r. 18) prema njihovom tumačenju Isusovih izreka. "Tko nade tumačenje ovih riječi, taj neće okusiti smrti" (r. 1). I to je reminiscencija na Mt 7,8; Lk 11,9-10; i u drugom dijelu na Mt 19,28 i slično u Lk 22,28-30. Evanđelje je naslovljeno kao "tajne riječi koje je Isus Živi kazao i koje je zapisao Juda Toma Blizanac".

Šteta je što hrvatski prevoditelj nije upozorio na tzv. *Pseudo-Tomino evanđelje* koje je, zbog Origenova spominjanja *Tomina evanđelja*, poistovjećeno s izvornim *Tominim evanđeljem*, sada u Nag Hammadiju pronađenom. *Pseudo-Tomino evanđelje* pripovijeda Isusovo čudesno djelovanje kao dječaka od 5. do 12. godine. I ono je plod apokrifnih zapisa iz 3. st. ali se njegov sadržaj proširio u srednjem vijeku i našao posebno mjesto u književnosti i umjetnosti. *Pseudo-Tomino evanđelje* čak i u naše doba u mnogim izdanjima apokrifnih knjiga donosi se kao *Tomino evanđelje* s kojim nema ama baš nikakve sličnosti i književne povezanosti. Erich Weidinger u svojoj knjizi *Die Apokryphen. Verborgene Bücher der Bibel*, Pattloch, Augsburg 1994. donosi *Pseudo-Tomino evanđelje* pod naslovom *Die Kindheits-*

erzählung des Thomas (str. 445-453), a uopće, NB1, ne donosi *Tomino evanđelje* iz Nag Hammadija koje je mnogo važnije, dok je u talijanskom prijevodu jednostavno naslovljeno *Vangelo di Tomaso. Gli Apocriphi. L'altra Bibbia che non fu scritta da Dio*, Piemme ⁹1997., Casale Monferrato (AL) 1992., str. 550, što stvara zabunu u prepoznavanju *Tomina evanđelja* iz Nag Hammadija. Kada je dakle riječ o *Tominu evanđelju* misli se na rukopis iz knjižnice Nag Hammadija koje sada možemo čitati i na hrvatskom jeziku. Šteta je što hrvatski nakladnik nije barem u uvodu spomenuo i hrvatsku literaturu koja se odnosi na knjižnicu Nag Hammadi a posebno na *Tomino evanđelje*. Stoga uz tekst Anonimusa *Je li pronađeno peto evanđelje?* u *Vjesniku dakovačke biskupije* 4 (1961), 56-59 preporučujem na čitanje i stručnu analizu koptskog *Tomina evanđelja* koju je uradio dr. Josip Vrana i objavio u *Bogoslovskoj smotri* 4 (1975), 381-395 pod naslovom *Tomino evanđelje i kanonska evanđelja*. Prema toj analizi čini se da je i prijevod hrvatskog nakladnika prilično loš pa za ozbiljnije proučavanje tog teksta, onima koji se ne mogu služiti izvornim tekstom, sugeriram da uz dr. J. Vranu konzultiraju i postojeće brojne komentare na stranim jezicima. U boljem talijanskom izdanju apokrifa: Marcello Craveri (prir.), *I Vangeli apocriphi*, Einaudi, Torino ²1990., primjerice, uz stručnije uvode i komentare, nalazimo u bilješkama i vrlo stručnu literaturu. Posebno je to važno kada je u pitanju *Tomino evanđelje* iz Nag Hammadija za razliku od *Pseudo-Tomina evanđelja*.

Božo Odobašić